

Asle Jøssang

Asante

Misjon, kirke og kultur i Tanzania

Lunde Forlag

Innhold

Asante	9
1. Misjon og kirke i kontekst	13
2. Misjonshistorisk bakgrunn	20
3. Datoga-høvdingen som trosset kolonimyndighetene	40
4. Misjon midt i en etnisk omstrukturering	51
5. Fra gresshytte til animasjonsfilm	69
6. Krevende samarbeid mellom misjon og kirke	90
7. Dette skulle du ha visst, Mama Ruti	112
8. Folket som ble gjenoppdaget	131
9. Verdens mest velstående folk?	145
10. Bartolomayo Yonathan	157
11. Orkesterplass til historien	166
12. Et liv i en åpen hånd	172
13. <i>Matope</i> mellom tærne	178
14. Land Rover	188
15. Ingen snarvei for evangeliet	194
16. Kulturens rolle i misjonsarbeidet	203
17. Møllposen neste?	222
18. «Jeg skal samme veien»	234
Kilder	239

Asante

Ordet *takk* blir for kort og butt. Da er det noe annet med *asante*. I dette swahili-ordet får takknemligheten utfolde seg. Den bæres av fonetiske lyder med musikk i seg. Det kjennes som en ordentlig, dypere måte å bringe fram det som nå presser på i hjerte og sinn, her jeg sitter på steinrøysa oppe ved kirken i Dongobesh og ser ned på de slitne husene på den gamle misjonsstasjonen.

Er da dette noe å takke for? Alt ser så goldt og dødt ut. Vinden virvler opp noen støvdatter langs den brunsvidde bakken og river i noen løse, rustne bølgeblikkplater på taket av huset vi engang bodde i. Kalkmalingen har for lengst flasket av veggene på det som var garasje. Frukttærne som sto i kjøkkenhagen, er borte.

Men det hjertet «ser» og som *asante* hedrer, er minnene om en barndom i denne landsbyen. Som småsamfunn flest, var Dongobesh et alminnelig og oversiktlig sted for oss som bodde her. Livet vårt ble til i det alminnelige. Disse bakkene og husene ble rammen rundt opplevelser av trygghet, omsorg og tilhørighet. Det jeg ser rundt meg, er «hengeknagger» for erfaringer og opplevelser som mitt innerste har lengtet etter å få kontakt med igjen.

Fra kirken høres lyden av sang. Det er kirkecoret som øver. Ikke lenger de gamle salmene som jeg husker fra min barndom, oversatt fra tysk og engelsk. Nei, nå er det fengende, stedegne rytmer og tekster som gjelder, og som vitner om en kristentro som har slått rot i det afrikanske. Bortenfor kirken har de bygd to nye bygninger, de er prostikontor og

gjestehus. Hvorfor har de ikke heller tatt i bruk og rehabilitert de gamle husene på misjonsstasjonen? Kanskje det var viktigere å markere selvstendighet, å vise fram noe nytt.

Gammelt og nytt. Kontinuitet og brudd. Fra steinen med god utsikt over Dongobesh, begynner innholdet i denne boken å ta form.

Den skal for det første handle om oppstarten av misjonsarbeidet, som nettopp foregikk her i Dongobesh for snart 90 år siden. Den svenske Evangeliske Fosterlandsstiftelsen kom hit i 1938. Nesten tjue år senere overtok Norsk Luthersk Misjonssamband. Virksomheten på Mbulu-feltet ble organisert som en selvstendig tanzaniansk kirke i 1960. I dag er Mbulu ett av 26 bispedømmer i den landsdekkende Evangeliske Lutherske Kirke i Tanzania, som teller åtte millioner medlemmer.

Boken skal følge linjer og utviklingstrekk jeg synes er interessante og viktige ut fra et sosialantropologisk perspektiv, som kaster litt nytt lys over misjons- og kirkehistorien. Videre skal den gi noen glimt av hva kirken er i dag; hvordan den vokser, hva den lykkes med, hvilke utfordringer den står overfor.

Og så er det ikke til å unngå at boken også får et personlig preg. I det ene huset her nedenfor steinrøysa ble min kone Marit født. Jeg så dagens lys på et lite sted fem mil unna. Våre foreldre var misjonærkollegaer på dette feltet, i tykt og tynt.

Siden 1950 har 223 misjonærer utsendt fra Misjonssambandet tjenestegjort i Tanzania, de fleste i Mbulu, noen utlånt til en annen luthersk sammenheng, en del i Mara, og i de senere årene har noen arbeidet i litteraturvirksomheten Scripture Mission/Soma Biblia. Alle har til felles at de kom med spørrende blikk og forventning i hjertet, og forsøkte så godt de kunne å finne seg til rette og gjøre en innsats. De prøvde og prøvde igjen. Noe lyktes, annet i mindre grad. Misjonærene ga seg hen til folk og land og ble preget for livet.

Men nå er det slutt. I året 2019 gikk de siste kontraktene ut for NLM-utsendinger til Tanzania.

Misjonens strategi er å starte og etablere et arbeid, for så å gå videre når den nye kirken kan klare seg selv. Denne boken vil vise at kirken i Mbulu klarer seg selv. Den er moden og har funnet sin egen stemme. Den vokser kraftig og er økonomisk bærekraftig. Men betyr det slutt på kontakt og samarbeid? Nå ønsker kirken i Mbulu å gjenopprette aktiv kontakt med sin norske «moderorganisasjon». Den tenker relasjoner. Den kjenner på behov for fellesskap og samarbeid utover seg selv, og den ønsker å gi noe tilbake til Norge. I dag ligger kristendommens kraftsentrum i Afrika, og afrikanske kristne er klar over hvordan kristendommen taper terreng i den vestlige verden. Dette vekker både bekymring og oppriktig trang til å gjøre noe.

Er vår globaliserte tid moden for kontakt og samarbeid til *gjensidig* berikelse? «Men hva kan afrikanerne gi oss?» kom det umiddelbart fra en litt spørrende og småskeptisk norsk bedehusmann da jeg luftet denne tanken. Han tenkte nok ikke på at et tilsvarende spørsmål er blitt stilt mange ganger i Tanzania om de rare, hvite utsendingene som dukket opp.

I den etter hvert klassiske samfunnsfaglige boken *Gaven*, skriver Marcel Mauss at gavebytte limer samfunn og fellesskap sammen. Noe forblir uforløst – som fort kan skape både usunn overlegenhet hos giver og underlegenhet hos mottaker – hvis gavebyttet ikke kan gjensidig fullbyrdes, ved å gi noe tilbake.

I likhet med Tanzania er det andre felter som synger på siste verset når det gjelder direkte NLM-innsats. Skal misjonsflaggene på bedehuspodiene bare være en påminnelse om en forgangen tid som den unge generasjon kanskje ikke kjenner? Det vil kunne ta år før vi kan få direkte kontakt med og besøk fra misjonstiltak i såkalte sensitive land, hvor det ikke er mulig å drive åpent misjonsarbeid. Hva skal vi i mellomtiden bli inspirert og berørt av – ja, også utfordret og veiledet av?

Det er mange jeg kan takke spesielt for hjelp til å lage denne boken: Min kone Marit, som jeg også deler livet i Tanzania med, har vært en viktig støtte og pådriver. I Tanzania må nevnes biskop Nicolaus Nsanzangeli, generalsekretær Fabian Adayo, Joel Daniel, Herman Malleyeck, Isack Malleyeck, Yohana Baha, James Gitonga og NLMs regionsledere Rune Mjølhus, Kristoffer Krohn Sævre og Morten Egeland. I Norge har sosialantropolog og Tanzania-kyndige Ole Bjørn Rekdal vært til stor hjelp med å skaffe mye arkivmateriell. Jeg vil også takke interesserte kollegaer ved NLA Høgskolen og ved Fjellhaug Internasjonale Høgskole og redaktør Katrine Masvie i Lunde Forlag.

Det er mye å tenke på her jeg sitter på steinen. Først og fremst kjenner jeg en dyp takknemlighet over alt i livet mitt som har utgangspunkt i dette landet, og som denne landsbyen er representant for. Nå rusker vinden igjen i de tørre trærne og kaster støvskyer opp i lufta. Men det er ikke hvilket som helst støv.

1

MISJON OG KIRKE I KONTEKST

– Ikke drep ham, det han har i krukken er ikke lureri!

I siste sekund klarte misjonæren Johann Rebmann å redde livet til den stakkars tjenergutten som hadde kommet ned fra Kilimanjaro med vann i krukka si. Han var sendt til fjelltoppen av Chagga-kongen for å hente en prøve av det hvite som var der oppe. På veien ned hadde snøen for lengst smeltet. Kongen trodde han ble holdt for narr. Dødsstraffen var i ferd med å skulle fullbyrdes da et underlig reisefølge kom inn i Chagga-landsbyen. Det var Rebmann som kom. Han lyktes med å overbevise kongen om hvorfor det nå var vann i krukka.

Året var 1848. Johann Rebmann var det første hvite mennesket som så Afrikas høyeste fjell, det snødekte Kilimanjaro. Det hører videre med til historien at da misjonæren rapporterte hjem til Europa om sitt funn, ristet de distingverte vitenskapsmennene i røkesalongen i Royal Geographic Society i London på hodet. Dette kunne simpelthen ikke stemme – det fantes selvsagt ikke snø i tropiske områder! Rapporten ble snarere tatt som tegn på noe annet som de også visste, nemlig at i tropene kunne du bli utsatt for solstikk og bli gal.

Rebmann og følget hans hadde vandret i flere uker gjennom et vilt og karrig terreng som i dag er kjent som Kenyas største nasjonalpark, Tsavo. De kom fra Rabai, noen mil inn fra kystbyen Mombasa, hvor den første misjonsstasjonen i Øst-Afrika var bygd. Der holdt misjonærkollegaen

Ludwig Krapf til. Begge var tyske lutheranere, men utsendt fra det anglikanske Church Missionary Society i England.

Krapf, som allerede hadde noen års erfaring som misjonær i Etiopia, ankom Mombasa i 1844. Noe av det første han måtte gjøre etter ankomsten, var å begrave kone og datter, som begge døde av kraftige malariaanfall.

Krapf ble den første hvite som oppdaget Mt. Kenya, også det snøkleddt på toppen. Mer solstikk, med andre ord. Men han og Rebmann holdt det gående i flere tiår. Deres store kongstanke var å etablere en kjede med misjonsstasjoner tvers over det afrikanske kontinentet, med passe kommunikasjonsmessig avstand mellom hver. Denne strategien skulle demme opp for islam, som vokste seg sørover fra det nordlige Afrika. For europeerne var det afrikanske innlandet fortsatt uoppdaget og ukjent, men Krapf anslo at kontinentet var cirka 500 mil bredt (noe som viste seg å være en ganske treffsikker gjetning). Det burde holde med ni misjonsstasjoner med fire misjonærer på hver, var hans anslag.

Dette var noen av de romantiserte heltehistoriene jeg vokste opp med som misjonærbarn i Tanzania. Slike historier om hvite misjonærer som ledet an og reddet situasjoner, nøret et troskyldig barnesinn, forklarte og begrunnet hvorfor våre foreldre og vi selv var der. Senere har jeg sett og lært at historien om kristendommens framvekst i Afrika er både mangesidig og kompleks.

Man kan leke litt med tanken på hvordan utviklingen ville ha artet seg dersom antallet misjonærer fra Vesten hadde holdt seg så lite som det Krapf så for seg. Med årene kom imidlertid flere tusen europeere og amerikanere til, med medbrakte ressurser, strategier og institusjoner. Kristendommen fikk utvilsomt et «vestlig» preg. Misjonstiltak dro nytte av hvordan kolonisystemet la de praktiske forholdene til rette for misjonærenes virke, mens kolonisystemet på sin side kunne bruke misjonen til å begrunne hvorfor det var nødvendig å underlegge seg Afrika

De første kristne misjonærene til Øst-Afrika, Ludwig Krapf og Johann Rebmann, begynte å bygge denne kirken i Rabai vest for Mombasa, i 1846.
(Foto: Jon Jøssang)

– det var for å «sivilisere» de innfødte. Som den kjente arkeologen og misjonærsønnen Louis Leakey i Kenya en gang kommenterte: Det ble oppfattet som naturlig at de mange europeiske skikkene og praksisene som på hjemmefronten var tett forbundet med kristendommen, skulle bli overført til de omvendte i Afrika.

Kulturell fremmedgjøring og endring hører med i den sammensatte historien. På godt og vondt tok samfunnsutviklingen retninger som ikke lot seg reversere. Kirker, helsestasjoner og skoler skapte sine dynamikker og satte avtrykk i de afrikanske samfunnene. Her trer et komplekst og sammensatt bilde fram, et bilde den tradisjonelle misjonslitteraturen ikke har vært særlig opptatt av å analysere og formidle.

I årenes løp er det kommet små og større beretninger fra misjonsarbeidet i Tanzania. Den mest komplette historiefremstillingen er *En ny gave – en ny oppgave* (1994) skrevet av misjonær Olav Fjose. Boken følger misjonens arbeid fra starten på Mbulu-feltet i 1938 og fram til tidlige 1990-år. Den forteller også om opprettelsen av Mara-feltet nordvest i Tanzania og om Scripture Mission i Arusha. Misjonsberetningene har naturlig nok konsentrert seg om virksomhetens primære hensikt, nemlig utbredelse av evangeliet til menneskers omvendelse. Misjonsfolket hjemme i Norge, som har bekostet dette arbeidet, har både forventet og fortjent å få rapporter om det. Den aktive, aktøren, i historiene har som regel vært misjonen, mens alt rundt har vært objekter for dens virke. Andre instanser i samfunnet har ikke kommet noe særlig til syne, eller har opptrådt mer som bakgrunnsstoff om «land og folk». Positive resultater er blitt omtalt som «frukter», at «Gud har åpnet dører» og lignende. Negative resultater er blitt forbigått i stillhet. Dette har for så vidt ingen reagert på, fordi en ikke regner med at alt lykkes. Det er alltså noe, kanskje mye, såkorn som faller «i tornekratt og på steingrunn».

Det jeg imidlertid har savnet i slike beretninger, er svar på spørsmål som: Hvordan har det seg at misjonsarbeidet som foregikk i et område

preget av et stort etnisk mangfold, utviklet seg til en kirke dominert av én etnisk gruppe? Hvorfor blir den aller første folkegruppen misjonen kom i kontakt med, fortsatt oppfattet som en såkalt «unådd» gruppe, som man først femti år senere forsøker å gjøre en spesiell innsats overfor? Er det mulig å lære noe av det som har vært usagt alle disse årene?

For å finne ut av slike problemstillinger, må vi trekke opp et større lerret og se misjonsarbeidet i kontekst. Forkynnelse og bibelundervisning har åpenbart ikke påvirket utviklingen alene. Samtidig har forhold i samfunnslivet sannsynligvis hatt innvirkning på misjon og kirke. Da misjonen ankom, hadde det i Mbulu-området allerede foregått et sosialt og politisk «spill» som misjonen intetanende og ufrivillig ble trukket inn i. For å forstå det trenger vi å undersøke det dynamiske samspillet mellom misjon, samfunnsforhold, politikk og kultur. En sosialantropologisk innfallsvinkel der vi er opptatt av å se hvordan «alt henger sammen med alt», egner seg til å få oversikt over større kontekster og innblikk i hvordan faktorer påvirker hverandre. Disse faktorene er ikke abstrakte størrelser, men mennesker eller institusjoner ledet av mennesker. De er *aktører* som har hovedrollen i eget liv, egne tiltak og virksomheter. De handler i henhold til egeninteresser, motiver og oppfatninger, de søker etter løsninger innenfor eksisterende begrensninger og muligheter som melder seg. Noen vinner fram, andre må gi etter, men alle forsøker å tilpasse seg omstendighetene som best de kan. I dette større bildet blir misjon og kirke bare noen av mange aktører i Mbulu. Andre er kolonifunksjonærer, høvdinger, medisinmenn, landets president, framtreddende lokale personligheter og så videre. Noen tar et initiativ, andre reagerer ved å ta nye initiativ, og slik pågår en kontinuerlig dynamisk interaksjon.

Det er selvfølgelig vanskelig å rekonstruere historien altomfattende og fullstendig. Vi er prisgitt å velge ut noen medvirkende faktorer, og spørsmålet blir da om utvalget gir oss mulighet til å rekonstruere og tolke historien riktig og troverdig. Det må leseren være med å bedøm-

me. Da gjelder det for forfatteren å være transparent om framstillingens vilkår: om hvor stoffet er hentet fra, om hva som tas med og om hva som synes å være viktig.

Det er fristende å spørre misjonærene om de var klar over hva som foregikk i samfunnslivet rundt dem, og om det eventuelt virket inn på strategiske justeringer i virksomheten. Noen jeg har spurt, har svart at de for så vidt visste om samfunnsforhold, men konsentrerte seg om primæroppgavene forkynnelser og menighetsarbeid. Så fikk resten skje som det ville. Denne boken har som ambisjon å møte misjonshistorien med ydmykhet, med forståelse og respekt for misjonærenes forpliktende kallsopplevelse og arbeidet de utførte med pågangsmot og offervilje. Det kan nok likevel være grunn til å komme med noen kritiske innspill. Men, som historieprofessor Frank Aarebrot ofte minnet om, en bør søke å finne en balanse mellom et *proaktivt* perspektiv, hvor en vurderer historien ut ifra forutsetningene som gjaldt den gang, og *retroaktive* innsikter, som nåtidens perspektiver gir mulighet til. Altfor ofte blir misjonsarbeid ensidig kritisert ut fra et nåtidig blikk, og da kan mye fortone seg som feil. Slik kritikk synes jeg ofte blir enøyd og naiv, som når man for eksempel ønsker å rive ned en statue av grønlandsmisjonæren Hans Egede fordi han var «kulturimperialistisk». Hva tenker så kritikerne om hvordan også sekulære bistandsorganisasjoner i dag arbeider for å få slutt på skikker som barneekteskap og kvinnelig omskjæring?

Et annet spørsmål trenger seg på: Med hvilken sikkerhet kan vi slå fast at bestemte positive hendelser som skjer i misjonsarbeidet er «Guds under?» Det lar seg ikke stadfeste empirisk, og i mange akademiske sammenhenger står ikke slike påstander sin prøve. Men det er mulig å forankre muligheten for Guds ledelse i et premiss som også mange sekulære akademikere godtar. Den finner vi i det erkjennelsesfilosofiske perspektivet *kritisk realisme*, som spør seg om hva som er virkelighet, og om menneskers muligheter til å forstå seg på den. Den hevder at tilværelsen

vi mennesker eksisterer i, er virkelig i seg selv, uavhengig av hva vi måtte vite om den. I dette perspektivet kan Guds eksistens og hans inngripen i vår tilværelse ikke bevises, men den kan heller ikke avvises. Dermed *er* det mulig å regne med at Gud står bak det som skjer i et misjonsarbeid. Jeg vil nok likevel foretrekke å være tilbakeholden med å trekke for spesifikke konklusjoner om enkelthendelser. Det holder å indikere noen trekk som kan skape undring hos leseren.

Ved å se misjon og kirke i kontekst er det særlig grunn til å undres over hvilken rolle samfunn og kultur spiller i Guds husholdning.